

Vergaderjaar 2013–2014

33 806

Werkbezoek van een delegatie uit de algemene commissie voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking aan Tanzania en Ethiopië (17 t/m 25 augustus 2013)

Nr. 1

VERSLAG VAN EEN WERKBEZOEK

Vastgesteld 20 november 2013

Een delegatie uit de algemene commissie voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking heeft van zaterdag 17 augustus t/m zondag 25 augustus een werkbezoek gebracht aan Tanzania en Ethiopië. De delegatie bestond uit de leden Raymond de Roon (PVV, delegatieleider), Ingrid de Caluwé (VVD), René Leegte (VVD), Roelof van Laar (PvdA), Jan Vos (PvdA), Jasper van Dijk (SP) en Agnes Mulder (CDA). De delegatie werd begeleid door de adjunct-griffier van de algemene commissie voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking, Josine Wiskerke.

Tijdens het werkbezoek heeft de delegatie zich ter plaatse laten informeren over zowel projecten op het gebied van ontwikkelingssamenwerking als de handelsbetrekkingen en investeringsrelatie met Tanzania en Ethiopië. Daarbij lag het accent in het programma voor Tanzania op buitenlandse handel en investeringen en in het programma voor Ethiopië op ontwikkelingssamenwerking. In beide hoofdsteden (Dar Es Salaam en Addis Abeba) heeft de delegatie gesprekken gevoerd met politici en vertegenwoordigers van Internationale Organisaties, Non-Gouvernementele Organisaties (NGO's) en het bedrijfsleven. Ook heeft de delegatie bedrijven en ontwikkelingssamenwerkingsprojecten bezocht, zowel in Dar Es Salaam en Addis Abeba als in de omgeving van Arusha (Tanzania) en Ginchi, Ambo, Woliso, Tulu Bolo (Ethiopië).

In bijgaand verslag worden de hoofdlijnen van de gevoerde gesprekken weergegeven. Hierbij ligt de nadruk op de inbreng van de gesprekspartners en de antwoorden die zijn hebben gegeven op vragen van leden van de delegatie.

De delegatie dankt alle gesprekspartners en degenen die betrokken zijn geweest bij de organisatie van dit werkbezoek. In het bijzonder wil de delegatie haar waardering uitspreken voor de inzet van de ambassadeurs in beide landen en de medewerkers van hun staf bij de voorbereiding van

het programma en tijdens het werkbezoek. De hartelijke ontvangst en goede begeleiding van de delegatie hebben in belangrijke mate bijgedragen aan het welslagen van het werkbezoek.

De voorzitter van de delegatie,
De Roon

De griffier van de delegatie,
Wiskerke

TANZANIA

Zondag 18 augustus – Arusha

Bezoek aan Rijk Zwaan

De delegatie begon het werkbezoek in Arusha en omgeving, een agrarisch gebied in het Noorden van Tanzania, waar ook veel Nederlandse tuinbouwbedrijven gevestigd zijn. Eén van deze bedrijven is Rijk Zwaan. Directeur Harald Peeters gaf een presentatie over het bedrijf, dat gespecialiseerd is in de veredeling van groenterassen en de productie van zaaizaad. Rijk Zwaan is het op vier na grootste familiebedrijf wereldwijd met vestigingen in diverse landen. De vestiging in Arusha is in 2002 opgericht met behulp van de PSOM-subsidieregeling (voorloper van PSI). In samenwerking met East-West Seed Company is Rijk Zwaan in 2008 begonnen met de ontwikkeling van groenterassen die gegeven de lokale omstandigheden in Tanzania de hoogste opbrengst en beste kwaliteit opleveren. Rijk Zwaan neemt deel aan een publiek-privaatpartnerschapsprogramma waarbij met steun van de Faciliteit Duurzaam Ondernemen en Voedselzekerheid (FDOV) groentegewassen worden gekweekt, die specifieke eigenschappen bezitten, zoals langere houdbaarheid, waardoor ze bij uitstek geschikt zijn voor de lokale markt. Zaden van deze groentegewassen worden tegen betaalbare prijzen verkocht aan lokale boeren. Daarnaast investeert Rijk Zwaan in kennisoverdracht en opleiding van lokale tuinders. Op die manier levert het bedrijf een belangrijke bijdrage aan de ontwikkeling van de tuinbouwsector in Tanzania. Rijk Zwaan voert een actief MVO-beleid. De lonen liggen 70 procent boven het minimumloon in Tanzania, werknemers zijn via het bedrijf verzekerd voor ziektekosten en in het productieproces wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van hernieuwbare energie. Volgens de heer Peeters is corruptie het belangrijkste probleem waar ondernemers in de tuinbouwsector tegenaan lopen. Ook intransparante wetgeving vormt een groot obstakel.

Presentatie Quality Food Products

Ekko Oosterhuis, directeur van QFP verzorgde een presentatie over het bedrijf. QFP is een agri-business bedrijf dat voor de verbouw van groentegewassen en de productie van saffloerzaad contracten afsluit met lokale kleine boeren. Met behulp van het Australische concept *Conservation Agriculture*, dat uitgaat van een efficiëntere en meer ecologisch verantwoorde benutting van kwetsbare, droge grond, is het QFP gelukt om de opbrengst van deze boeren enorm te laten stijgen. Ook levert QFP een bijdrage aan de mechanisatie van de maïsproductie door het verhuren van landbouwwerktuigen en machines aan lokale boeren als onderdeel van een publiek-privaatpartnerschapsprogramma in het kader van de Faciliteit Duurzaam Ondernemen en Voedselzekerheid (FDOV) dat met gerichte en samenhangende interventies prikkels introduceert voor de lokale boeren om grootschaliger te produceren.

Bezoek aan Fides

Fides is een Nederlands bedrijf dat gespecialiseerd is in het kweken van snijbloemen en potplanten, in het bijzonder chrysanten en kalanchoë. Het bedrijf is sinds 2005 actief in Tanzania. De directeur, de heer Kuyper, verzorgde een korte presentatie over de werkwijze en filosofie van het bedrijf. Ook werd er gesproken over de belangrijkste problemen waarmee ondernemers in de tuinbouwsector in Tanzania te maken krijgen. De heer Kuyper noemde de slechte kwaliteit van het onderwijs in Tanzania en het gebrek aan scholing en opleiding van personeel een belangrijk knelpunt.

Ook het ondoorzichtige belastingregime, het gebrek aan infrastructuur en invoerbepalingen voor machines en werktuigen bemoeilijken het ondernemen in Tanzania. Na afloop van de presentatie kreeg de delegatie een rondleiding over het bedrijfsterrein.

Lunch met enkele Nederlandse ondernemers in de toerismesector

Na land- en tuinbouw is toerisme de belangrijkste economische sector in de regio. Ook in deze sector zijn veel Nederlanders actief. Tijdens de lunch in Kigongoni lodge, waarbij enkele Nederlanders aanwezig waren die werkzaam zijn in de toerismesector in Tanzania, vond discussie plaats over de kansen en risico's voor ondernemers in deze sector.

Bezoek aan de Tanzania Horticulture Association (TAHA)

Jacqueline Mkindi, directeur van TAHA, verzorgde een presentatie over de rol die TAHA speelt bij de bevordering van het ondernemingsklimaat in de tuinbouwsector. Doel van TAHA is om de economische groei in de tuinbouwsector te stimuleren. Daarvoor maakt TAHA zich onder meer sterk voor logistieke verbeteringen en het promoten van investeringen. TAHA werkt samen met de Nederlandse ambassade en Match Makers Associates, een consultancybedrijf op het gebied van private sectorontwikkeling dat buitenlandse investeerders in contact brengt met lokale ondernemers. Belangrijke knelpunten in de tuinbouwsector zijn het gebrek aan infrastructuur, de lage productiviteit en het tekort aan kunstmest. Ook is de kwaliteit van opleidingen laag en is er weinig aandacht voor praktijkonderwijs. TAHA wil daarom een praktijkgericht trainingscentrum oprichten. Dit zou de productiviteit in de sector 4,5 tot 5 keer kunnen verhogen. Ook moet het ondernemings- en investeringsklimaat worden verbeterd, onder meer door aanpassing van het belastingbeleid en versoepeling van de douaneprocedures.

Presentatie Match Makers Associates (MMA) over het SME Impact Fund

De delegatie kreeg uitleg over het SME Impact Fund, dat door Match Makers Associates is opgericht om de toegang tot financiële dienstverlening voor het MKB in de landbouwsector in de regio Oost-Afrika te vergroten. Het SME Impact Fund is een lokaal initiatief dat zich onderscheidt doordat kredietverlening wordt gekoppeld aan het verstrekken van advies, zowel op financieel als op agrarisch gebied. Het fonds heeft momenteel een omvang van 4 miljoen euro, maar het uiteindelijke doel is een omvang van 10 miljoen euro. Het fonds verstrekt leningen tegen een relatief gunstige rente (18,5–20 procent tegen 22–24 procent die banken hanteren). De opzet van het SME Impact Fund heeft geresulteerd in jaarlijks 100 nieuwe banen, 5000 kleine boeren die een hoger inkomen generen en 20.000 indirecte profiteurs. Daarnaast leidt het tot verbetering van de landbouwpraktijk, kennisoverdracht en draagt het bij aan beter watermanagement.

De dag werd afgesloten met een diner met regionale autoriteiten, vertegenwoordigers van de Nederlandse gemeenschap en enkele andere genodigden. Voorafgaand aan het diner werd de Dutch Business Group officieel gelanceerd. De Dutch Business Group is een initiatief van de Nederlandse ambassade en moet een platform bieden voor uitwisseling van informatie en het signaleren van problemen waarmee ondernemers in Tanzania geconfronteerd worden.

Maandag 19 augustus – Dar Es Salaam

Bezoek vliegveld Dar Es Salaam; presentatie BAM International over bouw Terminal III

Vroeg in de ochtend vertrok de delegatie per vliegtuig naar Dar Es Salaam. Daar werd eerst een bezoek gebracht aan het vliegveld van Dar Es Salaam, Julius Nyerere Airport, waar het Nederlandse bouwbedrijf BAM International de opdracht heeft verworven voor het ontwerp en de bouw van een derde terminal. Opdrachtgever is Tanzania Airports Authority. Deze nieuwe vertrekhal moet in 2015 klaar zijn. Terminal III, moet een ultramoderne nieuwe vertrekhal worden, die de capaciteit van het vliegveld met 6 miljoen passagiers per jaar doet toenemen. De delegatie kreeg per bus een rondleiding over het vliegveld.

Bezoek aan het parlement van Tanzania (Bunge); gesprek met Vice-voorzitter Job Ndugai en enkele parlementsleden

De heer Ndugai, Vice-voorzitter van het Parlement, heette de delegatie welkom. Hij memoreerde de lange geschiedenis van goede samenwerking tussen Nederland en Tanzania. Volgens de heer Ndugai moet sprake zijn van een goede balans tussen handel en ontwikkelingsamenwerking. Daarbij is het belangrijk dat er sprake is van eerlijke handel. Ook Afrikaanse landen moeten van de handel profiteren. Dat is nu vaak niet het geval. De heer Ndugai vroeg aandacht voor de hoge voedselveiligheidseisen van de EU. Voedselproducten, zoals bijvoorbeeld vlees, uit Tanzania voldoen niet aan deze eisen en krijgen om die reden geen toegang tot de Europese markt. Ook de onderhandelingen over de *Economic Partnership Agreements (EPA's)* zijn in deze context van belang. De heer Ndugai noemde toerisme, landbouw, tuinbouw, gas, mineralen en visserij als economische sectoren die interessant zijn voor Nederlandse investeerders en waarin de samenwerking tussen Nederland en Tanzania verder kan verbeteren. Tanzania kan nog niet zonder ontwikkelingshulp. Er is ondersteuning nodig op het gebied van milieu, onderwijs, wetenschap en technologie. Ook is er behoefte aan lesmateriaal voor scholen en studiebeurzen voor studenten. De heer Ndugai pleitte er bij de delegatie voor dat Nederland de bilaterale ontwikkelingsamenwerkingsrelatie met Tanzania hervat. De heer Ndugai uitte kritiek op het Internationaal Strafhof, omdat het alleen Afrikaanse leiders aanklaagt. Hij gaf aan dat daar in Afrika geen begrip voor is. De ontwikkelingen in de gasector dwingen Tanzania tot het nemen van maatregelen. Het ontbreekt aan expertise op het gebied van gaswinning. Ook moet Tanzania een wettelijk kader ontwikkelen voor de omgang met multinationale ondernemingen. Daarbij is het van belang dat er rekening wordt gehouden met de belangen van het bedrijfsleven en de ontwikkeling van een goed investeringsklimaat, zonder dat democratie en mensenrechten daardoor in het gedrang komen. Ook moet het belastingstelsel verbeterd en meer transparant gemaakt worden.

Gesprek met de heer Sospeter Muhongo, minister van Energie en Mineralen

De heer Muhongo gaf aan dat gaswinning de regering voor nieuwe uitdagingen stelt. Er moet een beleidskader en wetgeving ontwikkeld worden voor het beheer van de gasector. De gasopbrengsten moeten eerlijk worden verdeeld. Tanzania is rijk aan grondstoffen. Het land beschikt over olie, gas, uranium. Er zijn gasvelden gevonden voor de kust van Tanzania, maar ook op het vasteland bevinden zich voorraden. Er wordt geïnvesteerd in productiecapaciteit en infrastructuur. Met behulp van een Chinese lening wordt een gaspijplijn van 542 kilometer aangelegd

vanuit de zuidelijke provincie Mtwara naar Dar Es Salaam. De totale capaciteit voor energieopwekking in Tanzania bedraagt momenteel 1.500 megawatt en moet toenemen tot 3.000 megawatt in 2015. In 2005 had nog maar 10 procent van de bevolking toegang tot elektriciteit. Nu is dat 20 procent. In 2015 moet 30 tot 40 procent van de bevolking over elektriciteit kunnen beschikken. Ook moet er geïnvesteerd worden in hernieuwbare energie, waaronder bio-energie. Volgens de heer Muhongo zal de gaswinning ervoor zorgen dat de doelstelling gehaald wordt om in 2025 de status van middeninkomensland te bereiken. Tanzania heeft het G-8 initiatief *Trade, Tax, Transparency (TTT)* en het *Extractive Industries Transparency Initiative (EITI)* ondertekend. De heer Muhongo noemde een aantal maatregelen die genomen moeten worden om de opbrengsten uit de gaswinning ten goede te laten komen aan economische groei en ontwikkeling van Tanzania. In de eerste plaats is het van belang dat er goede contracten worden gesloten met multinationale ondernemingen. De heer Muhongo gaf aan dat Nederland de verantwoordelijkheid heeft om er bij Shell op aan te dringen een eerlijke prijs te betalen voor de olie- en gaswinning. De regering van Tanzania heeft de verantwoordelijkheid om transparant te zijn over de inkomsten en de besteding daarvan. Ook wordt de oprichting van een speciaal fonds overwogen, waarin een deel van de gasinkomsten wordt ondergebracht. Met dit geld kunnen andere sectoren van de economie, zoals de landbouw, worden gestimuleerd. Ook wordt er een programma voor capaciteitsopbouw ontwikkeld. Nederland zou hier een rol in kunnen spelen door het bieden van ondersteuning bij scholing en training door experts.

Diner met EU-ambassadeurs

De delegatie was 's avonds uitgenodigd op de residentie van de ambassadeur, waar een diner plaatsvond met EU-ambassadeurs. Belangrijk gespreksthema was begrotingssteun. Volgens de heer Ceriani Sebregondi, hoofd van de EU-vertegenwoordiging in Tanzania zou het begrotingstekort van het land zonder begrotingssteun twee keer zo groot zijn geweest (nu 5 procent). Begrotingssteun heeft twee belangrijke voordelen. Het leidt tot verbeteringen in de sociale sectoren en het bevordert de opbouw van een staatsstructuur. Hierbij zijn wel kanttekeningen te plaatsen, zoals onder meer blijkt uit de vorig jaar gepubliceerde IOB-evaluatie over begrotingssteun (2000–2011). Hierin wordt als voorwaarde genoemd dat het donorland en het ontvangende land dezelfde doelstellingen en prioriteiten hebben. De heer Adam, ambassadeur van België bevestigde dat uit de IOB-evaluatie blijkt dat de effecten van begrotingssteun niet eenduidig positief zijn. Het is bijvoorbeeld niet duidelijk in hoeverre begrotingssteun daadwerkelijk bijdraagt aan armoedevermindering. Ook leidt begrotingssteun niet tot een effectievere politieke dialoog. De gesprekspartners waren het erover eens dat Tanzania gebaat is bij een combinatie van hulp en handel. De economische potentie van Tanzania is groot. Het land is stabiel en rijk aan grondstoffen. Er moet daarom ook geïnvesteerd worden in private sectorontwikkeling, verbetering van de capaciteit om belasting te innen en het creëren van werkgelegenheid. Ook is het belangrijk dat journalisten en NGO's worden ondersteund om hun waakhondfunctie uit te kunnen oefenen. Volgens de heer Ceriani Sebregondi hebben zich sinds het zetelverlies van de CCM bij de presidents- en parlementsverkiezingen in 2010 verschillende incidenten voorgedaan waarbij oppositieleden en journalisten zijn geïntimideerd en met geweld bedreigd door leger en politie. Ook hebben de afgelopen maanden bomaanslagen plaatsgevonden tijdens een politieke bijeenkomst van de oppositie in Arusha en tijdens de openingsceremonie van een kerk op Zanzibar. De EU heeft dit geweld in een verklaring veroordeeld. Volgens de heer Koepfel, ambassadeur van Duitsland, worden pogingen van de oppositie om met name in de plattelandsgebieden een

politieke partijstructuur van de grond te krijgen door de veiligheidsdiensten gesaboteerd. Ook hierbij vind intimidatie en geweld plaats. Daarbij is echter niet met zekerheid vast te stellen dat het om georganiseerd ingrijpen gaat. Wel is zeker dat de veiligheidsdiensten sinds de verkiezingen van 2010 eerder geneigd zijn om geweld te gebruiken. Dit is een teken van politieke emancipatie van het maatschappelijk middenveld, maar kan in de toekomst tot meer instabiliteit leiden.

Dinsdag 20 augustus – Dar Es Salaam

Werkontbijt met Tanzaniaanse parlementsleden

De dag begon met een werkontbijt met twee Tanzaniaanse parlementsleden: Yusuph Nassir van regeringspartij CCM en Zitto Kabwe van de grootste oppositiepartij Chadema. Er werd gesproken over het ondernemings- en investeringsklimaat in Tanzania. Volgens de heer Nassir heeft Afrika behoefte aan technologische kennis, machines en andere geavanceerde productiemiddelen. Er wordt echter te weinig in Tanzania geïnvesteerd door buitenlandse ondernemingen. Niet alleen het MKB vindt de risico's te groot, ook grote bedrijven en financiële instellingen zijn terughoudend. De delegatieleden confronteerden de parlementariërs met de problemen die Nederlandse bedrijven in Tanzania ondervinden, zoals corruptie, het ondoorzichtige belastingbeleid en de juridische onvoorspelbaarheid. Volgens de heer Kabwe heeft Tanzania tijd nodig om verbeteringen aan te brengen in het ondernemings- en investeringsklimaat. De laatste drie jaar is er sprake van een open discussie over de politieke koers van het land. Volgens de heer Nassir delen regering en oppositie de doelstelling om vooruit te komen. De heer Kabwe ging daarnaast in op de steeds sterker wordende positie van Chadema in het parlement van Tanzania. Het parlement van Tanzania telt 354 leden. In 1995 was Chadema voor het eerst met 3 zetels in het parlement vertegenwoordigd. In 2000 groeide de partij naar 6 zetels. In 2005 werden dat er 11. En bij de laatste verkiezingen in 2010 groeide de partij naar de huidige 49 zetels. Bij die laatste verkiezingen vormden corruptie en grondstofwinning de belangrijkste politieke thema's. Chadema voerde tijdens de verkiezingen een krachtig pleidooi voor de oprichting van een anti-corruptie platform.

Briefing door Mark Wiesing, CEO van de National Microfinance Bank

De National Microfinance Bank (NMB), waarin de Rabobank een aandeel van 35 procent bezit, is met 1,8 miljoen klanten de grootste bank in Tanzania. De bank beschikt over een netwerk van 150 kantoren. Het totale kapitaal bedraagt 2 miljard dollar. Het is de belangrijkste bank voor overheidsbetalingen aan de regio's. Een kwart van de leningen staat uit bij het grootbedrijf, een kwart bij het MKB en de helft bij private personen. Wanneer Tanzania erin slaagt om de inkomsten uit de olie- en gaswinning ten goede te laten komen aan de economische groei en ontwikkeling, dan zou het land volgens de heer Wiesing in 2050 de vierde economie van Afrika kunnen worden. De economische groei van Tanzania bedraagt 6–7 procent per jaar (bij een bevolkingsgroei van ongeveer 3 procent per jaar). Deze economische groei gaat gepaard met een hoge inflatie. Om die reden wordt een hoge rente gehanteerd, die het duur maakt om geld te lenen bij de banken. Het rentepercentage voor private leningen bedraagt momenteel 22–23 procent voor het MKB, 18 procent voor middelgrote bedrijven en 14 procent voor grote bedrijven. De NMB is de voorkeursbank van het MKB op het platteland. De bank verstrekt niet alleen kapitaal, maar biedt ook managementondersteuning en technische assistentie. De bank is winstgevend. Van deze winst wordt 35 procent uitgekeerd in de vorm van dividend. De rest wordt geherinvesteerd. Door

de hoge inflatie en de teruglopende donorgelden staan de overheidsfinanciën in Tanzania onder druk. Er wordt al een voorschot genomen op de gasopbrengsten, maar het zal nog minstens 7–8 jaar duren, voordat Tanzania hier daadwerkelijk van zal kunnen profiteren. Ook wordt er met het IMF onderhandeld over verhoging van het schuldenplafond. Tot de klantenkring van het NMB in de landbouwsector behoren met name ondernemingen in de cashewnoten- en tabaksindustrie. Het gaat veelal om kleine boeren die zich georganiseerd hebben in coöperaties. Probleem hierbij is, dat er geld weglekt door machtsmisbruik en corruptie van lokale politici, die oneigenlijke belastingen heffen of bijvoorbeeld regelen dat het transport van producten door hun eigen bedrijf wordt uitgevoerd. Op de vraag of het Dutch Good Growth Fund (DGGF) de werking van de lokale financieringsmarkt zou kunnen versterken, antwoordde de heer Wiesing dat het probleem van de «*missing middle*» op termijn vanzelf opgelost wordt. Het DGGF biedt zeker mogelijkheden, maar de reeds bestaande faciliteiten, zoals AGRA en het African Guarantee Fund, moeten ook niet onderschat worden. Het is belangrijk dat het DGGF complementair wordt aan wat er al is en dat er aangesloten wordt bij bestaande initiatieven. Verder is het belangrijk dat de middelen uit het fonds op een verstandige manier worden besteed. Het wegzetten van de middelen moet geen doel op zich worden. Ook de introductie van *Warehouse Receipt Financing* draagt bij aan een verbeterde werking van de lokale financieringsmarkt. Boeren kunnen gemakkelijker lenen en krijgen een betere prijs voor hun producten. Daarbij is toegang tot informatie van groot belang. Digitalisering en mobiele netwerken spelen hierbij een belangrijke rol. Volgens de heer Wiesing liggen de kansen voor het Nederlandse bedrijfsleven in Tanzania in de landbouwsector, met name de tuinbouw. Het grootste probleem is binnen te komen zonder contacten. Bedrijven zijn afhankelijk van lokale relaties, wat corruptie in de hand werkt. Ook in de olie- en gasector liggen er kansen voor het Nederlandse bedrijfsleven, al zijn er al veel grote bedrijven in Tanzania actief, zoals Statoil en Britisch Gas.

Briefing door Harko Kloeze, Algemeen manager BAM International Tanzania

De heer Kloeze verzorgde een presentatie over de projecten van BAM in Tanzania en de kansen die de economische groei voor het bedrijfsleven biedt. De focus van BAM ligt op complexe projecten, zoals steigers, havenwerk en strekdammen. Daarnaast bouwt het bedrijf wegen, vliegvelden en tunnels. De werkwijze kenmerkt zich door vroegtijdige betrokkenheid bij projecten. Daarbij is het bedrijf voortdurend op zoek naar verbeteringen. De perspectieven voor BAM zijn goed in Oost-Afrika. De vondst van gas in zowel Mozambique als Tanzania zal veel nieuwe opdrachten voor infrastructuurprojecten opleveren. Probleem daarbij is dat bij toekenning van contracten niet de kwaliteit, maar de laagste prijs doorslaggevend is. Andere belangrijke risico's van ondernemen in Tanzania zijn: de politieke instabiliteit, intransparantie, gebrek aan financiële middelen, de kwaliteit van personeel, logistieke uitdagingen, en het ontbreken van juridische faciliteiten. De Nederlandse ambassade heeft een belangrijke rol gespeeld bij het verwerven van de opdracht voor de bouw van Terminal III van Julius Nyerere Airport door voor BAM gesprekken op ministerieel niveau te regelen.

Gesprek met Abdallah Omar Kigoda, minister van Industrie en Handel

De heer Kigoda is van mening dat Nederland en Tanzania moeten blijven samenwerken om de wederzijdse handel te bevorderen. Nederland heeft veel expertise op het gebied van landbouw en kan Tanzania technische ondersteuning bieden bij de ontwikkeling van de landbouwsector. Naast

de land- en tuinbouwsector, zijn ook toerisme en de olie- en gasector interessant voor Nederlandse investeerders. Een belangrijke uitdaging vormt de verdeling van de inkomsten uit de olie- en gaswinning. Ook op dit gebied heeft Nederland veel ervaring en zou het Tanzania kunnen ondersteunen. Volgens de heer Kigoda wordt er hard gewerkt aan het verbeteren van het investerings- en ondernemingsklimaat in Tanzania, waarbij ook de juridische en fiscale problemen worden aangepakt. Ook heeft de regering krachtige maatregelen genomen om de corruptie te bestrijden. Handelsfacilitatie is belangrijk, maar vooral Westerse landen profiteren ervan, omdat ze gemakkelijker naar Afrika kunnen exporten, terwijl Europese landen hun markten niet openstellen voor Afrikaanse producten. Tanzania kan bijvoorbeeld geen vlees exporteren naar de EU, omdat Tanzania niet kan voldoen aan de eisen die door de EU worden gesteld. Aan het einde van het gesprek nodigde de heer Kigoda de leden van de delegatie uit om hem op de hoogte te blijven houden van de problemen waarmee Nederlandse bedrijven in Tanzania geconfronteerd worden.

Lunch met vertegenwoordigers van Oil Majors

Tijdens de lunch, waarbij een aantal belangrijke bedrijven op het gebied van olie en gas aanwezig waren, zoals Ophir Energy, Songas, Shell en Halliburton werd gesproken over de belangrijkste ontwikkelingen en uitdagingen in de olie- en gasector. Volgens de gesprekspartners zal het ondoorzichtige fiscale regime de komende tien tot twintig jaar een belangrijke uitdaging blijven. Een beperkt aantal multinationale ondernemingen wordt nu voor grote bedragen aangeslagen, terwijl toegewerkt zou moeten worden naar een eerlijk en transparant belastingstelsel. Ook het gebrek aan goed geschoold personeel vormt een groot probleem. Een ander knelpunt is de achterdocht die er bestaat ten aanzien van de private sector, in het bijzonder buitenlandse investeerders in de olie- en gasector. Het is belangrijk dat Nederland de regering van Tanzania aanmoedigt om meer samen te werken met de private sector. Ook moet de regering van Tanzania maatregelen nemen om al te hoog gespannen verwachtingen van de bevolking ten aanzien van de mogelijkheden die de inkomsten uit de olie- en gaswinning bieden voor economische ontwikkeling te temperen. Daarvoor is het van belang dat de communicatie met de bevolking wordt verbeterd en er meer informatie wordt verstrekt. Daarnaast is het belangrijk dat de omvangrijke bureaucratie wordt teruggedrongen. Er werd ook gesproken over de besteding van de inkomsten uit olie- en gas en de potentiële bron van conflict die daarin besloten ligt. Er is een gecoördineerde inspanning van de donorlanden en handelspartners noodzakelijk om Tanzania te adviseren en ondersteunen bij het beheer van de inkomsten uit olie en gas. Ook zouden deze landen Tanzania moeten helpen om de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren.

Bijwonen ondertekening financieringsovereenkomst NMB – FMO

Na afloop van de lunch woonde de delegatie de ondertekeningsceremonie bij van een financieringsovereenkomst tussen de Nederlandse Financieringsmaatschappij voor Ontwikkelinglanden (FMO) en NMB ter waarde van 65 miljoen euro. Naast FMO zijn ook het Duitse DEG (*Deutsche Entwicklungs- und Investitionsgesellschaft*) en EFP (*European Financing Partners SA*) bij deze financieringsovereenkomst betrokken. De middelen zijn bedoeld voor verruiming van de financieringsmogelijkheden voor het bedrijfsleven en dragen bij aan stimulering van de private sectorontwikkeling in Tanzania.

Gesprek met Paulina Elago, country director Tanzania Trade Mark East Africa (TMEA)

Trade Mark East Africa (TMEA) is een multi-donor (o.a. steun Nederland) non-profit organisatie die zich richt op versoepeling van de douaneprocedures (handelsfacilitatie) en de opbouw van een handelsinfrastructuur. TMEA ondersteunt de inspanningen van de *East African Community* (EAC) om de regionale handelsbetrekkingen te intensiveren en werkt daarbij nauw samen met overheden, maatschappelijke organisaties en de private sector. Het programma in Tanzania richt zich op het verbeteren van de operationale efficiëntie van de haven in Dar Es Salaam, het opzetten van *one-stop-border-posts*, en het wegnemen van non-tarifaire belemmeringen (NTB's). Eén van de tot nu toe bereikte resultaten is de oprichting van een sms-service waar bedrijven NTB's kunnen melden. Ook zijn er inmiddels 4 *one-stop-border-posts* gerealiseerd.

Gesprek met organisaties maatschappelijk middenveld

Met vertegenwoordigers van diverse maatschappelijke organisaties werd gesproken over de positie van het maatschappelijk middenveld en de mensenrechtensituatie in Tanzania. De ruimte die organisaties krijgen, is afhankelijk van het soort organisatie en de aard van de activiteiten die worden uitgevoerd. Beperkingen gelden vooral voor organisaties die zich bezighouden met pleitbezorging en beïnvloeding. De bewegingsruimte voor deze organisaties is de afgelopen jaren duidelijk kleiner geworden. Organisaties die ontwikkelingsprojecten uitvoeren op het gebied van gezondheidszorg of onderwijs worden meestal met rust gelaten. De vrijheid van meningsuiting en de vrijheid van vereniging en vergadering zijn grondwettelijk vastgelegd. In de praktijk worden demonstraties echter vaak verboden, waarbij dan bijvoorbeeld het argument wordt gebruikt dat de politie niet over genoeg capaciteit zou beschikken om de betogers te beschermen. Door de dominantie van regeringspartij CCM oefent het Parlement geen effectieve controle uit op de regering. Er worden journalisten geïntimideerd, gemarteld en zelfs vermoord. Dit leidt tot zelfcensuur bij de media. Tijdens de protesten in Mtwara tegen de aanleg van de gaspijplijn naar Dar Es Salaam zijn betogers door leger en politie gemarteld. De media mochten hier niet over berichten. Ook was er in de regio enkele uren geen telefoonverkeer mogelijk. Social media spelen nog een vrij beperkte rol bij het aankaarten van mensenrechtenschendingen, hoewel inmiddels ongeveer 60 procent van de bevolking over een mobiele telefoon beschikt. Maatschappelijke organisaties hebben geen toegang tot informatie over de contracten die worden afgesloten bij investeringen door multinationale ondernemingen in de grondstofsector. Daardoor is het voor maatschappelijke organisaties niet goed te controleren of de mensenrechten worden nageleefd of wat precies de effecten zijn voor de lokale bevolking. Landroof doet zich met name voor bij grootschalige investeringen in biobrandstofgewassen en voedselproductie voor de export. De oprichting van de Landbank leidde tot problemen, omdat landrechten niet goed geregistreerd zijn. De regering heeft geen maatregelen genomen om landroof tegen te gaan, bijvoorbeeld door aanpassing van de Landwet.

De dag werd afgesloten met een diner op de residentie van de ambassadeur met vertegenwoordigers uit bedrijfsleven, overheid en wetenschap.

Woensdag 21 augustus – Dar Es Salaam

Bezoek aan Pharm Access International

De laatste dag van het programma in Tanzania stond in het teken van de voortgang van de uitfasering van de Nederlandse bilaterale ontwikkelings-samenwerkingsrelatie. De delegatie bracht een bezoek aan Pharm Access International. Deze Nederlandse non-profit organisatie is sinds 2003 actief in Tanzania en richt zich op verbetering van de toegang tot en kwaliteit van de gezondheidszorg. In samenwerking met het ministerie van Volksgezondheid en Welzijn wordt een programma uitgevoerd gericht op verbetering van de kwaliteit van zorginstellingen. Door middel van het Health Insurance Fund worden gezondheidsverzekeringen vertrekt aan diverse bevolkingsgroepen, die daardoor toegang hebben tot betaalbare zorg. In 2011 is het Health Insurance Fund begonnen met een gemeenschappelijke gezondheidsverzekering voor koffieboeren en hun gezinnen van de Kilimanjaro Native Cooperative Union (KNCU). Via het Medical Credit Fund worden leningen aan artsen verstrekt voor het starten van een eigen kliniek. Ook heeft de organisatie een speciaal Aidsprogramma ontwikkeld voor leger, politie en het gevangeniswezen. Bij de begrotingsbehandeling 2004 is de motie-Dittrich c.s. (Kamerstuk 29 200-V, nr. 46) aangenomen, waarmee een bedrag van 1 miljoen euro ter beschikking is gesteld voor de programma's van Pharm Access International in Tanzania.

Presentatie van enkele NGO's actief in de gezondheidszorg (CCBRT, AMREF, PSI) en bezoek aan Baobab Maternity Hospital

Vertegenwoordigers van NGO's die actief zijn op het gebied van gezondheidszorg en door Nederland ondersteund werden in het kader van het bilaterale ontwikkelingssamenwerkingsprogramma verzorgden een presentatie over de projecten die zij in Tanzania uitvoeren. Comprehensive Community Based Rehabilitation in Tanzania (CCBRT) richt zich voornamelijk op gehandicapten- en revalidatiezorg. CCBRT heeft het initiatief genomen voor de bouw van het Baobab Maternity Hospital, waar jaarlijks aan 12.500 vrouwen uit de regio pre- en postnatale zorg kan worden geboden. Nederland heeft hieraan bijgedragen met een startsubsidie van 3,5 miljoen euro. Population Services International (PSI) richt zich op verbetering van SRGR door middel van social marketing. Inmiddels wordt 85 procent van de condooms in Tanzania via social marketing verspreid. AMREF voert diverse projecten uit gericht op verbetering van de gezondheidszorg voor vrouwen. Slechts 50 procent van de vrouwen in Tanzania heeft toegang tot professionele gezondheidszorg. Moedersterfte als gevolg van obstetische fistula is een vaak voorkomen verschijnsel, vooral bij arme, ongeletterde vrouwen en meisjes op het platteland. AMREF biedt specialistische zorg en preventietrainingen aan in verschillende ziekenhuizen in de regio. Het programma werd afgesloten met een bezoek aan het in aanbouw zijnde Baobab ziekenhuis gespecialiseerd in zorg rondom zwangerschap en geboorte.

ETHIOPIË

Donderdag 22 augustus – Addis Abeba

Gesprek met mevrouw Fatima Haram Acyl, Afrikaanse Unie Commissaris voor Industrie en Handel

Mevrouw Acyl gaf een inblik in haar werkzaamheden als Commissaris voor Industrie en Handel en zette de prioriteiten uiteen die de Afrikaanse Unie op dit terrein heeft geformuleerd. Er moet ingezet worden op meer productdiversificatie en verbetering van de infrastructuur. Daarnaast is

het belangrijk dat er maatregelen worden genomen op het gebied van handelsfacilitatie. Dit moet bijdragen aan een toename van de intra-Afrikaanse handel. De Afrikaanse Unie heeft een Routekaart voor regionale economische integratie (2014–2017) opgesteld, waarin deze prioriteiten zijn vastgelegd. Mevrouw Acyl benadrukte het belang van economische groei en het creëren van werkgelegenheid. Als er niets gebeurt, zal in 2015 meer dan een kwart van de jongeren in Afrika werkloos zijn. Volgens mevrouw Acyl ontbreekt het niet aan strategische beleidsdocumenten, maar wordt er onvoldoende voortgang gemaakt met de implementatie ervan. Dit probleem doet zich zowel op Unieniveau voor als op het niveau van de individuele lidstaten. Mevrouw Acyl ging uitgebreid in op de onderhandelingen met de EU over de EPA's. Zij pleitte ervoor om de bestaande handelspreferenties (volledige tariefvrije toegang tot de EU-markt) met een periode van 5 jaar te verlengen, zodat Afrikaanse landen de tijd krijgen om hun huis op orde te brengen en er opnieuw onderhandeld kan worden over de EPA's, die in de huidige vorm niet in het belang zijn van Afrika. De EPA's moeten een belangrijk agendapunt worden tijdens de EU -Afrika Top van 2014. Ook bracht mevrouw Acyl onder de aandacht dat de WTO-agenda zich momenteel dreigt te versmallen tot handelsfacilitatie. Zij erkende het belang hiervan, maar wees op de inspanningen die Afrikaanse landen moeten plegen om douaneprocedures te versoepelen, regelgeving te harmoniseren en logistiek te verbeteren. Zij gaf aan dat *Aid for Trade* een belangrijk instrument is om Afrikaanse landen in dit proces te ondersteunen.

Gesprek met de heer Ahmed Shide, staatssecretaris van Financiën en Economische Ontwikkeling

Volgende de heer Shide is ontwikkelingssamenwerking nog steeds erg belangrijk voor Ethiopië. Er is nog steeds veel armoede in het land. Om armoede uit te bannen en het land onafhankelijk te maken van voedselhulp is de Ethiopische regering in 2005 begonnen met het opstellen van vijfjaren plannen voor de economische ontwikkeling van Ethiopië. Het huidige *Growth and Transformation Plan* loopt tot 2015. Internationale donoren en het maatschappelijk middenveld worden bij het opstellen van deze plannen betrokken. Het is een inclusief proces, dat openstaat voor alle bevolkingsgroepen en een belangrijke bijdrage levert aan *nation building*. De heer Shide bedankte de delegatie voor de langdurige bilaterale ontwikkelingssamenwerkingsrelatie die Nederland met Ethiopië onderhoudt, maar voegde daaraan toe dat Nederland volgens hem meer zou kunnen bijdragen. Volgens de heer Shide is ontwikkeling in de eerste plaats een verantwoordelijkheid van Ethiopië zelf. Steun van donoren is echter belangrijk, omdat het zorgt voor een tempoversnelling. Voor effectieve ontwikkelingssamenwerking is het van belang dat de regering verantwoording aflegt over de besteding van gelden en de behaalde resultaten. Ook moet er in het internationale systeem meer rekening gehouden worden met de belangen van ontwikkelingslanden. Alleen ontwikkelingssamenwerking volstaat niet om economische groei te realiseren. Er is ook overdracht van kennis en technologie nodig en maatregelen op het gebied van handelsfacilitatie. Volgens de heer Shide wordt er al veel gedaan door de Ethiopisch regering om investeringen te bevorderen. Er wordt gewerkt aan logistieke verbeteringen en versoepeling van douaneprocedures. Ook wordt er veel geïnvesteerd in infrastructuur en verbetering van de energievoorziening. De heer Shide erkende echter dat er meer inspanningen nodig zijn om het investeringsklimaat te verbeteren. Volgens de heer Shide liggen er in Ethiopië volop kansen voor investeerders, met name in de land- en tuinbouw, het toerisme en de industrie (chemie, textiel, leer, suiker).

Lunch en discussie met vertegenwoordigers van Wereldbank, IMF en EU over economische ontwikkeling in Ethiopië

Het gesprek werd ingeleid door de heer Mikkelsen, IMF-landendirecteur, die een beeld schetste van de macro-economische situatie in Ethiopië. Ethiopië kent een sterk staat geleide economie. Er wordt gewerkt met 5 jaren plannen. Er wordt veel geïnvesteerd in infrastructuur, gezondheidszorg en onderwijs. Om de investeringsstrategie van de overheid, zoals uiteengezet in het *Growth and Transformation Plan*, te kunnen verwezenlijken is een jaarlijkse economische groei van 15 procent van het BNP noodzakelijk. Het werkelijke groeicijfer lag de afgelopen jaren rond de 10 procent van het BNP en zal de komende jaren afvlakken tot ongeveer 7 procent van het BNP. De investeringsstrategie van de overheid leidt derhalve tot een toenemend begrotingstekort. Dit begrotingstekort wordt voornamelijk gefinancierd met leningen van de binnenlandse kredietmarkt. Dit gaat ten koste van de private sector, die hierdoor minder toegang heeft tot krediet. Ook wordt de rente kunstmatig laag gehouden, om de kosten van de leningen die de overheid afsluit niet te hoog te laten oplopen. Het gevolg is dat er weinig wordt gespaard. Ook neemt de druk op inflatie toe. Volgens de heer Mikkelsen zou de overheid meer mogelijkheden moeten krijgen om inkomsten te genereren door belastingen te heffen (nu is slechts 12 procent van de overheidsinkomsten afkomstig uit belastingen). Daarnaast zou de rente moeten stijgen, waardoor de juiste prijs voor leningen wordt betaald. Het bankwezen zou hierdoor beter gaan functioneren. Ook zou Ethiopië de economie moeten liberaliseren. Hierdoor zou het land meer buitenlandse directe investeringen kunnen aantrekken. De private sector zou hierdoor kunnen groeien. De problematiek rondom landrechten vormt een voornaam obstakel voor verdere economische groei. Al het land is eigendom van de staat. Investeerders moeten rechten voor landgebruik of leasecontracten verwerven via de overheid. Dit is een traag en ondoorzichtig proces. Ethiopië ontvangt donorstun voor de verbetering van het landregistratiesysteem.

Mevrouw Plinkert, hoofd van de EU-delegatie in Ethiopië, geeft aan dat de regering van Ethiopië een oprechte ambitie koestert om het land vooruit te helpen. Vanwege die constructieve opstelling ontvangt Ethiopië veel ontwikkelingshulp van de EU. Er zijn geen politieke voorwaarden verbonden aan de EU-hulp. Hulp wordt bijvoorbeeld niet afhankelijk gesteld van maatregelen op het gebied van verbetering van het investeringsklimaat. Wel vindt er op regelmatige basis een politieke dialoog plaats waarin zorgen naar voren worden gebracht. Ook kan Ethiopië op basis van het Cotonouoverdrag aangesproken worden op mensenrechtenschendingen. Volgens mevrouw Plinkert is de EU-steun niet bedoeld om de Ethiopische regering de wet voor te schrijven, maar beperkt de rol van de EU zich tot het ondersteunen van de Ethiopische regering bij ontwikkeling. De ontwikkelingshulp van de EU heeft tot direct gevolg gehad dat de voedselonzekerheid aanmerkelijk is afgenomen.

Bezoek aan het Parlement (Lagerhuis) van Ethiopië; gesprek met voorzitter Abadula Gemeda en enkele parlementsleden

De Voorzitter van het Parlement, de heer Abadula Gemeda, gaf aan dat de democratie in Ethiopië nog volop in ontwikkeling is. Aan de laatste verkiezingen in 2010 namen 682 partijen deel, maar omdat het ontbrak aan goede organisatie en aansprekende leiders, is het geen van deze partijen gelukt om een zetel in het Parlement te bemachtigen. Het Parlement (Lagerhuis) telt 547 leden, waarvan slechts één zetel door een oppositielid wordt ingenomen. Volgens de heer Gemeda belemmert dit het Parlement niet om de controlerende taak uit te oefenen. Het Parlement heeft weliswaar geen ruimte om beleid af te keuren, maar kan wel

controle uitvoeren op de implementatie van beleid en dit waar nodig corrigeren. De heer Gemeda prees de Nederlandse tuinbouwbedrijven in Ethiopië en zei blij te zijn met de bijdrage die deze bedrijven leveren aan de export. Om meer investeringen in de landbouwsector aan te trekken, is een speciale Ontwikkelingsbank voor de Landbouw opgericht. Ethiopië heeft ook meer buitenlandse directe investeringen nodig voor de infrastructurele ontwikkeling van het land, zoals de aanleg van wegen, spoorlijnen en vliegvelden. Gevraagd naar belemmeringen die buitenlandse investeerders ervaren en de behoeften die zij hebben, antwoordde de heer Gemeda dat investeerders vooral aanlopen tegen het tekort aan goed geschoold personeel, de gebrekkige elektriciteitsvoorziening en de beperkte mogelijkheden voor (mobiel) telefoonverkeer. Er zijn echter ook voordelen verbonden aan investeren in Ethiopië. Het is eenvoudig en goedkoop om land te verkrijgen, productiemiddelen zijn niet duur, er is weinig concurrentie en de regering werkt hard om het ondernemingsklimaat in Ethiopië te verbeteren. Volgens de heer Gemeda is het van groot belang dat de regering blijft investeren in infrastructurele ontwikkeling ook al leidt dat tot macro-economische onevenwichtigheden. Er wordt druk op Ethiopië uitgeoefend om de economie te liberaliseren en privatiseren, maar volgens de heer Gemeda is privatisering van bijvoorbeeld de telecommunicatiesector niet in het belang van Ethiopië, omdat het niet zal bijdragen aan de doelstelling van de regering om het telecommunicatienetwerk uit te breiden naar de plattelandsgebieden.

Bezoek aan Hope University College (HUC)

Het programma werd voortgezet met een bezoek aan Hope University College (HUC). Deze Universiteit is partner van Woord en Daad en is ontworpen door het Nederlandse architectenbureau Geluk & Treurniet. De delegatie werd ontvangen door de heer Teketel Forssido, president van HUC, die een korte uitleg gaf over de doelstelling en werkwijze van HUC. HUC wil het hoger onderwijs ook toegankelijk maken voor arme inwoners van Ethiopië. Dit wordt gerealiseerd door studenten die dat kunnen collegegeld te laten betalen, waardoor armere jongeren gratis mee kunnen studeren. Er is in het curriculum veel ruimte ingebouwd voor praktijkonderwijs. Ook wordt er aandacht besteed aan seksuele voorlichting. HUC telt op het moment 330 studenten. De delegatie kreeg een rondleiding over het universiteitscomplex waarna er informele rondetafelgesprekken plaatsvonden met jongeren van 5 actieve, landelijke jeugdorganisaties op diverse terreinen over hun toekomstperspectieven en verwachtingen. Onderwerpen die daarbij aan de orde kwamen waren onderwijs, werkgelegenheid en SRGR.

Diner op residentie ambassadeur met Ethiopische overheidsfunctionarissen, vertegenwoordigers Wereldbank en denktanks over social protection.

Het Productive Safety Net Programme (PSNP) biedt mensen die chronisch voedselonzeker zijn voor kortere of langere tijd ondersteuning in de vorm van *food for work* or *cash for work*. In ruil voor voedsel of een uitkering verrichten mensen die daartoe fysiek in staat zijn werkzaamheden in hun gemeenschap, gericht op verbetering van de agrarische infrastructuur of het bouwen van scholen en klinieken. De doelgroep bestaat voor een groot deel uit kleine boeren in de plattelandsgebieden die gedurende de jaarlijks terugkerende droogteperiodes geen of weinig inkomsten hebben. Met behulp van het PSNP wordt deze zogeheten «*predictable food gap*» overbrugd, zonder dat kleine boeren zich genoodzaakt zien hun schaarse productiemiddelen te verkopen, terwijl tegelijkertijd wordt ingezet op het beter weerbaar maken van landbouwgronden tegen de droogte en verbreding van de inkomstenbron uit andere economische activiteiten,

zodat deze mensen op termijn onafhankelijk van het PSNP worden. Het programma wordt uitgevoerd door het ministerie van Landbouw. Momenteel profiteren ongeveer 8,5 miljoen mensen van het programma. Daarmee is het PSNP het grootste *Social Protection* Programma ter wereld. Het programma is zeer succesvol. De voedselonzekeerheid in Ethiopië is door invoering van het PSNP in 7 jaar tijd met 50 procent afgenomen. Door het preventieve karakter van het programma is het bovendien veel efficiënter en effectiever dan noodhulp. Er wordt geëxperimenteerd met elektronische uitbetalingen in het eigen dorp, waarbij identificatie plaats vindt op basis van vingerafdrukken. Het huidige PSPN loopt tot 2015. In 2012 heeft de regering besloten om het PSNP te verlengen en landelijk uit te rollen als onderdeel van een breder *Social Protection* Programma. Hiermee wordt een voorziening gecreëerd voor mensen die structureel ondersteuning nodig hebben, zoals weduwen, wezen en gehandicapten. Versterking van de positie van gehandicapten in Ethiopië is daarbij een belangrijk aandachtspunt. Volgens een rapport van de World Health Organisation (WHO) uit 2011 zijn er 15 miljoen mensen met een handicap in Ethiopië. De officiële cijfers van de Ethiopische overheid spreken echter van ongeveer 1 miljoen gehandicapten.

Vrijdag 23 augustus – Ginchi, Ambo, Woliso

Bezoek aan Linssen Roses PLC

Vrijdagochtend vroeg vertrok de delegatie vanuit Addis Abeba voor een tweedaags veldbezoek. Allereerst werd een bezoek gebracht aan de Nederlandse rozenkwekerij Linssen Roses PLC. De delegatie kreeg uitleg over het bedrijf en de activiteiten op het gebied van MVO. Het bedrijf heeft 1200 werknemers en hanteert een innovatieve benadering met betrekking tot verbetering van de positie van vrouwen. Vrouwen kunnen geen promotie krijgen van of ontslagen worden door mannen. Ook steunt het bedrijf projecten in de lokale gemeenschap. Afsluitend kreeg de delegatie kort de gelegenheid om een kijkje te nemen in de kassen.

Discussie met organisaties op sociaal en economisch terrein (The Hunger Project, HUNDEE, Sola Grow)

Vervolgens vond een discussie plaats met een aantal organisaties waarmee Nederland samenwerkt en die projecten en activiteiten uitvoeren gericht op sociale en economische ontwikkeling en vergroting van de voedselzekerheid. The Hunger Project is een internationale NGO, die zich richt op versterking van de positie van kleine boeren en vrouwen. Dit wordt gedaan door het geven van trainingen en het leveren van materialen, waarbij boeren worden gestimuleerd om meer diversiteit in hun gewassen aan te brengen. Daarnaast draagt The Hunger Project in samenwerking met lokale en regionale overheden bij aan de ontwikkeling van gemeenschappen en het opzetten van publieke voorzieningen, zoals gezondheidszorg en onderwijs. HUNDEE is één van de NGO's die betrokken is bij de implementatie van het *Protection of Basic Services* (PBS) programma, dat de Ethiopische regering in samenwerking met internationale donoren – waaronder Nederland – heeft opgezet. Dit programma richt zich op verbetering van de publieke dienstverlening door lokale overheden en het vergroten van de transparantie en *social accountability*. Daarnaast wordt geprobeerd de bevolking beter bewust te maken van hun recht op informatie en betrokkenheid bij beleidsbeslissingen. Het Nederlandse bedrijf Sola Grow, dat in 2007 met behulp van een PSOM-subsidie is opgericht, houdt zich bezig met de productie van en handel in aardappelpootgoed en hoogwaardig zaaizaad van andere

voedselgewassen. Ook stimuleert Sola Grow de mechanisatie van de landbouw door het verhuren van machines aan kleine boeren.

Bezoek aan Chilimo Bos

De delegatie maakte onderweg een korte stop in het Chilimobos. Net als al het land in Ethiopië is ook dit bosgebied eigendom van de staat. Om ontbossing tegen te gaan, is echter besloten om de verantwoordelijkheid voor het bosbeheer over te dragen aan de lokale bevolking, die in ruil daarvoor gebruiksrechten heeft gekregen.

Lunchgesprek met lokale autoriteiten in Ambo

Tijdens de lunch verzorgden verschillende lokale bestuurders en deskundigen een presentatie over hoe het ontwikkelingsbeleid van de centrale overheid zijn vertaling krijgt op lokaal niveau en met welke concrete knelpunten men op regionaal en lokaal niveau te maken krijgt. Onderwerpen die daarbij aan de orde kwamen waren bestuursproblemen op lokaal niveau, het Agrarisch Groeiprogramma, het PSNP, de samenwerking met NGO's, problematiek rondom milieu en klimaatverandering en landroof.

Diner en presentatie NGO's (IDH, Agri-Hub, Agri-Profocus)

De heer Ewald Wermuth, directeur Public Affairs van het Initiatief Duurzame Handel (IDH) hield een korte presentatie over doel en functie van het IDH. Het IDH vormt en ondersteunt coalities van bedrijven, NGO's, overheden en andere partners die de gezamenlijke ambitie hebben om internationale handelsketens te verduurzamen. De plannen om deze ambitie te realiseren heeft het IDH vastgelegd in het Actieplan Duurzame Handel 2011–2015. De Nederlandse regering heeft 100 miljoen euro uitgetrokken om dit Actieplan te ondersteunen. Ook presenteerde de heer Wermuth een voorstel om samen met FMO een financieringsfonds voor de verduurzaming van internationale handelsketens op te richten. Dit fonds zou onderdeel kunnen worden van het DGGF.

Agri-Hub coördinator Gerrit Holtland informeerde de delegatie over de activiteiten van Agri-ProFocus, een in Nederland opgericht samenwerkingsverband van maatschappelijke organisaties, kennisinstellingen, overheid en bedrijfsleven gericht op de ondersteuning van agrarisch ondernemerschap in ontwikkelingslanden. In 12 landen, waaronder Ethiopië zijn Agri-Hubs opgezet die zich op termijn moeten ontwikkelen tot *one-stop-shops*, waar ondernemers voor al hun vragen terecht kunnen. In Ethiopië hebben zich inmiddels 38 bedrijven en organisaties als partner bij de Agri-Hub aangesloten. Dit moeten er op termijn 80 worden. In samenwerking met Hivos en SNV worden trainingen gegeven over gendergelijkheid in de waardeketen. Ook worden er *financial fairs* georganiseerd, waar ondernemers in contact worden gebracht met potentiële investeerders. De Nederlandse ambassade steunt de Agri-Hub via partnerorganisatie ICCO met een fonds van 6,6 miljoen euro, dat wordt gebruikt om innovatie te stimuleren.

Tijdens de discussie na afloop van de presentaties gaven aanwezige Nederlandse ondernemers aan niet altijd goed op de hoogte te zijn van activiteiten die de Nederlandse ambassade ontplooit ter ondersteuning van het bedrijfsleven. Ook was er kritiek op het bedrijfsleveninstrumentarium, dat onvoldoende maatwerk zou leveren.

Zaterdag 24 augustus – Woliso, Dilala, Tulu Bolo

Presentatie IDH en Van Oers United

Kebba Colley, programma manager van IDH gaf de delegatie uitleg over het Groente & Fruit Programma dat tot doel heeft om in 2020 een 100% duurzame groente en fruitsector te realiseren. Dit programma loopt langs drie sporen. Het eerste spoor is een convenant dat in 2012 door een aantal grote supermarkten, handelsbedrijven en maatschappelijke organisaties is ondertekend. Het tweede spoor loopt via *bench marking* op basis van bestaande standaarden en het opzetten van een monitoringsysteem. Het derde spoor is het bieden van ondersteuning aan producenten. Dit gebeurt door het geven van trainingen, het creëren van een *enabling environment*, het betrekken en ondersteunen van kleine boeren en de uitwisseling van *best practices*.

Eén van de ondertekenaars van het convenant voor verduurzaming van de groente en fruitsector is het Nederlandse bedrijf Van Oers United. Directeur Peter van Driel verzorgde een presentatie over het bedrijf dat via deelname aan een Publiek Privaat Partnerschapsprogramma een belangrijke bijdrage levert aan de ontwikkeling van de tuinbouwsector in Ethiopië. Duurzaamheid is daarbij een belangrijk uitgangspunt.

Bezoek model-school en ICT Youth Skills Training

De delegatie bezocht een zogeheten «model-school», waar in het kader van Connect for Change, een project dat Edukans in samenwerking met de lokale NGO DEC uitvoert, programma's worden ontwikkeld en getest om het onderwijs te verbeteren. De huidige Ethiopische regering is erin geslaagd om het aantal kinderen dat onderwijs volgt aanzienlijk uit te breiden (volgens officiële cijfers zou inmiddels bijna 100 procent van de kinderen lager onderwijs krijgen). De kwaliteit van dit onderwijs is echter vaak slecht. Deze model-school streeft naar verbetering hiervan. De delegatie bracht een bezoek aan de computerzaal, waar leerlingen een programma volgden over seksuele opvoeding. Een aantal leerlingen vertelde over de lesprogramma's op de school en er werd een dans opgevoerd.

Bezoek aan Becho Woliso Multi-purpose Union

Het bezoek aan de Becho Woliso Multi-purpose Union begon met een rondleiding over het terrein van de (landbouw)zakkenfabriek, die door deze coöperatie is opgezet. Fabricageafval en oude zakken worden hier hergebruikt voor de productie van tapijten. Aansluitend volgde een presentatie door het management van de coöperatie. De Becho Woliso Multi-purpose Union is in 2000 is opgericht met als doel het inkomen van boeren te vergroten door hoogwaardiger producten te creëren en te investeren in versterking van de capaciteit van boeren door middel van training en het beschikbaar stellen van landbouwwerktuigen en gereedschappen. Met een deel van de opbrengst worden sociale projecten gefinancierd, zoals schoolkosten voor gehandicapte kinderen. Ook wordt er geïnvesteerd in projecten gericht op het voorkomen van milieudegradatie.

Bezoek Harbu microfinancieringsbank, presentatie IDH over duurzame koffie

De delegatie bracht een kort bezoek aan Harbu, de microfinancieringsbank van Tulubolo. Harbu is in 2005 opgericht met als doel armoede uit te bannen door het bieden van efficiënte en duurzame

financiële dienstverlening. Het kapitaal is voor een belangrijk deel afkomstig van donoren, zoals Terrafina, maar wordt ook gegenereerd uit commerciële leningen. Er staat inmiddels voor 4 miljoen euro aan leningen uit. Daarmee speelt Harbu een cruciale financieringsrol in de lokale gemeenschap. IDH verzorgde een korte presentatie over het Duurzame Koffie Programma, dat Ethiopische koffieboeren ondersteunt bij de verduurzaming van hun productie. Doel is om het aandeel duurzaam geproduceerde koffie op de wereldmarkt te verhogen van de huidige 8 procent naar 25 procent in 2015.

Bezoek projecten AMREF en NIKAT

Bij terugkeer in Addis Abeba werd de delegatie opgesplitst. Een deel van de delegatie bracht een bezoek aan Kechene, één van de grootste sloppenwijken van Addis Abeba. Groot probleem in de sloppenwijken is, dat de bewoners nagenoeg geen toegang tot veilig drinkwater en sanitaire voorzieningen hebben, met hoge ziekte- en sterftecijfers tot gevolg. Het WASH-project van AMREF Flying Doctors richt zich op het verbeteren van de toegang tot veilige en duurzame waterbronnen en elementaire sanitaire voorzieningen. De delegatie bezocht de Fiker Salem basisschool, waar sanitaire voorzieningen (toiletten, wasbakken, douches) zijn aangelegd, zodat het ziekteverzuim wordt teruggedrongen en ook meisjes naar school kunnen. Ook werd een bezoek gebracht aan het *Guto Meda Douche project*, een door AMREF aangelegde publieke douchefaciliteit, die wordt uitgebaat door een groep lokale ondernemers, die tegen betaalbare prijzen douches en andere watervoorzieningen aan de gemeenschap van Kechene aanbiedt met snacks en lunches als nevenactiviteit. Ook sprak de delegatie met leden van de *Solid Waste Collection Group*, een groep vrouwen die inkomen genereert met het ophalen van vuilnis. Deze vrouwen hebben van AMREF een kruiwagen, handschoenen en maskers gekregen, waardoor hun werkomstandigheden zijn verbeterd en hun inkomen verdrievoudigd is (van 15 euro naar 40 euro per maand). Een ander deel van de delegatie bracht een bezoek aan het opvangcentrum van NIKAT, een Ethiopische organisatie die zich richt op verbetering van de gezondheid en leefomstandigheden van sekswerkers.

Diner op residentie ambassadeur met vertegenwoordigers maatschappelijk middenveld en Nederlandse gemeenschap over mensenrechten.

De vertegenwoordigers van diverse mensenrechtenorganisaties in Ethiopië gaven aan dat de antiterrorismewet en de NGO-wet de ruimte voor maatschappelijke organisaties aanmerkelijk beperken. Ook de vrijheid van meningsuiting staat onder druk. Er zijn recentelijk vier journalisten opgepakt op basis van de antiterrorismewet. Ook durven journalisten zich niet uit te spreken, omdat ze bang zijn hun baan te verliezen. De vertegenwoordigers van mensenrechtenorganisaties weerspraken dat oppositiepartijen bij de laatste verkiezingen in 2010 geen zetels hebben behaald, omdat ze slecht georganiseerd zouden zijn of geen goede leiders zouden hebben. In de aanloop naar de verkiezingen zijn oppositieleiders geïntimideerd, gevangen gezet en verbannen. De situatie in de gevangenissen is verbeterd. Een delegatie Europarlementariërs werd recentelijk de toegang tot een gevangenis geweigerd. De reden hiervoor was echter niet de slechte detentieomstandigheden, maar het feit dat de regering niet wilde dat de Europarlementariërs politieke gevangenen zouden bezoeken. De regering heeft een helder beeld van waar het met het land naartoe wil. Verzet hiertegen wordt niet getolereerd. Er is sprake van een schijn democratie. Op termijn zou dit tot spanningen kunnen leiden. Bij de arme plattelandsbevolking heeft democratie nu echter niet de hoogste prioriteit. De regering profileert zich op het terrein

van vrouwenrechten. Hier zijn snel resultaten te behalen, zonder dat dit de positie van de regering ondermijnt. Alhoewel de corruptiecijfers in Ethiopië relatief laag zijn, signaleren de vertegenwoordigers van mensenrechtenorganisaties een toename ervan. Eén van de oorzaken is de stijgende inflatie, maar ook de zich steeds uitbreidende overheid in combinatie met lage ambtenarensalarissen vormt een risico. Ook bij landkwesties en douanerechten ligt corruptie op de loer. De vertegenwoordigers van mensenrechtenorganisaties pleitten daarom voor steun aan democratische instituties en de anti-corruptie commissie.